



Чех, Артем

Ч 56 Район «Д» [Текст] / Артем Чех. – Чернівці : Видавець Померанцев Святослав, 2021. – 320 с.

ISBN 978-617-8024-06-2

«Район «Д» – збірка об'єднаних спільним часом і простором історій, з яких поступово вимальовується портрет автора на тлі «інших берегів», де минули його дитинство, отрочество і юність. Самокритичний портрет, у якому можна розгледіти риси хуторянства і космополітизму, дріб'язковості й великодушності та ще багато чого. Водночас це груповий портрет кількох десятків більш або менш прописаних мешканців згаданого черкаського району з їхніми більш або менш успішними спробами пережити несподіваний перехід від пізньорадянської до ранньонезалежної України.



Видання здійснено на замовлення
Міжнародної літературної
корпорації Meridian Czernowitz

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

© Видавець Померанцев Святослав, 2021
© Артем Чех, 2019, *текст*
© Анна Стьопіна, 2019, *обкладинка*

Артем Чех

Район «Д»

Meridian Czernowitz
2021

Пролог

Чи це не правда, що ми починаємо своє життя солодким дитям з вірою в усе, що є під батьківським дахом? Потім настає день зневіри, коли настає усвідомлення, що ти жалюгідний, нещасний, бідний, сліпий і голий, і з обличчям страшного невдоволеного привида ти плентаєшся через кошмарне існування.

Дж. Керуак

Черкащина... «Земля Богдана і Тараса» – напис на величезному борді при в'їзді у Черкаську область. Безцінна спадщина родючих ланів та густих гаїв, колиска козаччини, велика і мала батьківщини визначних людей та визначальних історичних подій, бездоганний витвір природи, безумовний дегенерат індустріалізації.

Черкаси, починаючи з другої половини двадцятого століття, були провінційним, але досить передовим містом із найсучаснішими заводами, зеленими парками, охайними (тоді це було так) кварталами. У шістдесятих важка промисловість вимагала все нових і нових жертв, здатних покласти

душу й тіло на капище хімічної промисловості. Невтримний потік переселенців із навколишніх сіл та містечок додавав до більш-менш сталого і сірого культурного життя нових барв. Місто зі своїм пролетарським дозвіллям зіштовхнулося з новими проявами побуту, культури та безкультур'я. Зрештою, вся ця соціальна маса змішалася у заводських блендерах, і до середини вісімдесятих був створений середньостатистичний черкащанин. Він був далеко не Богданом, і ще менше Тарасом, але радянська соціальна й освітня системи запобігали його повній люмпенізації, водночас перебиваючи кисень тим, хто намагався злетіти вище й пірнути глибше.

Усі свої дитинство і юність аж до закінчення школи мене оточували потужні географічні кордони й зумовлені ними психологічні бар'єри. Вони були настільки чіткі й виразні, що перетнути їх навіть думки не виникало. З одного боку моє дитинство обмежувала черкаська дамба – довгий земляний насип серед Кременчуцького водосховища, а з другого – переїзд, за яким починалися село Червона Слобода й траса на Чигирин. Так от, переїзд і дамба. Дві головні нездоланні межі реального і навіть уявного світу: далі не було куди, далі – було небезпечно, чорно і взагалі виникали великі сумніви, чи далі існувало щось, крім космічного пилу та полярного холоду.

Звідси завжди хотілося втекти. Втеча як порятунок була для місцевих звичною парадигмою мрій та бажань. У дитинстві тобі немає куди бігти і, власне, не виникає подібного бажання. Твій світ – це твої батьки, твоя школа, двір, це брудний під'їзд і напис «Ленин пахан злодеев» на

паркані за бойлерною. Навіщо, а – головне – куди тікати? Все зрозуміло, звично, затишно, чисто, а – головне – захищені твої основні інтереси: відчуття сім'ї, відчуття видимих і уявних кордонів твого світу, зона комфорту, рекреативна зона, розбірлива лінія фарватеру на Дніпрі, вірне стадо однолітків з умовно спільними інтересами. Проте з віком думки про втечу стають неминучими. Вони такі ж надокучливі, як, скажімо, думки про смерть. Втеча – невблаганна. Головне – зрозуміти, що ти маєш достатньо внутрішньої свободи і сили духу для цього. І, звісно, що місто відпускає тебе.

Більшість із тих, про кого йдеться в цій книжці, були втікачами. Черкаси для них ставали пунктом «Б», куди вони, після довгих поневірянь усіма континентами, заїжджали, аби осісти й укоренитися душею в радіоактивний бетон. Але з часом життя тиснуло, а щастя так і не приходило, і тоді вони вирушали на пошуки нових міст, виріїв і гнізд, де можна було б вибудувати (або принаймні зрозуміти) те, заради чого варто жити, заради чого варто виживати і створювати собі подібних.

Я народився в Черкасах, у кілометрі від згаданого переїзду. Мій двір – це два крайні черкаські будинки: Пацаєва, 5 і Чигиринська, 5б. Дві п'ятиповерхові хрущовки, що здавалися мені тоді нездоланими і міцними, наче стіни Мінас-Тіріту, але згодом виявилось, що лише чудо тримає їх на плаву. Дослівно на плаву, адже на глибині двох метрів під фундаментом протікали русла підземних вод. Холодних і темних, ніби ртуть. Кожного року комунальники

підбивали під наші будинки монтажні палі, викопували захисні рови, які запобігали підтопленню підвалів і перших поверхів, що традиційно були в зоні ризику. Мешканці будинків підкладали під меблі дошки й гантельні диски, аби куплені на виплат і вирвані з боями та втратами з комісійних магазинів гарнітури банально не попадали, наче в культовому дітищі Кемерона.

Цими двома будинками закінчувалася житлова зона району «Д». Саме так називається район, де я прожив свої перші сімнадцять років. Коли у шістдесяті глиняні хати та дерев'яні бараки замінили на цегляні п'ятиповерхівки, весь цей безбарвний лабіринт новобудов позначили на мапі літерою «Д». Назва закріпилася, й цією літерою батьки досі лякають неслухняних дітей із центральної частини міста.

Отож наш будинок стоїть на розі Пацаєва і Чигиринської. Пацаєва, відомого в Союзі льотчика, здається, живцем спалили інопланетяни. Про «живцем спалили» я дізнався вже у студентські роки. Про інопланетян вичитав у якійсь науково-популярній газеті, що їх продають глухонімі на автовокзалах.

Чигиринська – широка і розбита, уздовж неї стоять заводи – бездушні омертвілі організми, цегляні атоли, де панують розруха, задуха і, врешті, смерть. Бетонні паркани, колючка, прохідні з зеленими цифрами на електронних табло, покинуті цехи, в яких відпочивають неблагополучні підлітки; чорні труби, обірвані дроти, порослі кропивою та лопухом одноколійки, обабіч яких підіймається мертво-солодкий запах розкладених собачих туш. Навколо

підприємств – зразки садово-паркового декору: тополеві алеї, розвалені лавки, пересохлі басейни, заповнені битим склом та вигорілими обгортками від морозива й чіпсів.

Уже від п'ятої ранку й до пізнього вечора вантажівки та рейсові міжміські пазики женуть у різні боки, здіймаючи радіоактивну куряву й видаючи важкі залізні звуки. Разом із гудінням заводських котелень і очисних конструкцій вони створюють своєрідну індустріальну симфонію. Так співає промисловість, і ці голосні й мірні співи були моїми першими колисковими.

По периметру будинок обсаджений акаціями, каштанами і вербами, в їхніх кронах діти в'ють гнізда, куштуючи там свій перший алкоголь і проявляючи першу сексуальність.

Під вікнами ростуть абрикоси й горіхи. Зазвичай сонце ховається в їхніх гілках, плутаючись у листі, пускаючи у вікна будинку скупі промені. У палісадниках – іриси, лілії та троянди. Поміж квітів мирно відпочиває армія котів, лінивих і чистих, ніби китайські м'які іграшки. Старі люди розповідали, що колись на цих місцях стояли приватні будинки, в них жили робітники зі своїми дітьми. Дітей було багато, та ще більше було котів. Вони були священними, майже заповітними тваринами, їх годували виключно козячим молоком (корів ніхто не тримав) і ліверною ковбасою. Траплялося, що в одному дворі селилося до п'ятнадцяти особин. А потім будинки знесли і на їхньому місці побудували спочатку нашу п'ятиповерхівку, а за чотири роки – за тим же проектом ще одну навпроти, утворивши закритий двір, окрему республіку зі своїми судами і пенітенціарною

системою, зі своїми національними героями й ганебними сторінками історії, зі своїм прапором, гімном і навіть гербом.

Майже усіх мешканців приватного сектора, чиї хати пішли під бульдозер, одразу ж заселили до нашого будинку. Першим до нього в'їхав Федя Каторжний. Досить символічне прізвище як для людини, що пройшла табори.

Чайник, або Найкраща дівчинка у світі

*Айстри задумані, квіти останнії,
осені пізньої сльози багрянії...
Сумно шепочеться вітер над вами,
і обмиває вас небо дощами.*

В. Сосюра

Це був серпень шістдесят восьмого, Федору тоді якраз виповнилося шістдесят. Уже старий, але ще міцний, він контролював увесь процес зведення нового будинку, починаючи від проекту й закінчуючи облицюванням фасадного боку. Навколо нього крутилися колишні та майбутні сусіди, дослухаючись до його критичних зауважень, сторожко вдивляючись в його чорні очі, обережно вступаючи в розмову, ніби не знаючи про його минуле, наче не помічаючи його жажливої й нестерпної вдачі. Хоча всі все знали і, ясна річ, помічали.

Колись Федір був поліцаєм. Тобто, висловлюючись офіційною мовою, колаборантом. Уже у вересні сорок першого він у високих хромових чоботях та в домотканій сорочці з вишивкою дефілював містом, розквартировував румунів

та італійців, проводив їм екскурсії визначними місцями козацького краю і постачав офіцерам жінок та свинину.

Націоналспрямовані мешканці, для яких прихід у місто войовничих європейців став довгоочікуваним звільненням від червоних, Федора не сприймали, пам'ятаючи написані ним зо два десятки доносів, а також запрані галіфе й будьонівку, в яких він по-блазеньськи тинявся містом, а напившись – виголошував пропагандистські гасла й цитати з праць тонкошійх вождів місцевого та світового пролетаріатів. Зрештою, його посадили вже у сорок четвертому. Хоча впаяли щось за блатною статтею й амністували за сім років. Трудяга, сумлінний і відданий владі рад, помилився, оступився, та й на носі була п'ята п'ятирічка: електрифікація залізниці, економічний розвиток країни-переможця, а тут у казахстанських степах пропадають такі трудові резерви.

У нього була велика родина.

У трикімнатну на першому їх заселилося семеро. Висіли одне на одному, як у переповненому трамваї. Дружина, брат, двоє синів, донька, зять і онучка. Якись збиті з фанери ліжка, ганчір'я замість матраців, мішки з городиною, банки зі смальцем, ящики з інструментами, залишки будматеріалів. Усе це перекладалося з місця на місце, заважало, гнило, вкривалося грибком і пилом. Усі члени сім'ї дратувалися через мотлох, звинувачували одне одного в нечистоплотності, проте змінити щось їм так і не вдавалося.

Районом Федір ходив у бурках і ватнику, в місто вдягав пласкі від часу коричневі туфлі, бежевий хрущовський костюм і бриль з лози. Мав довгу чорну бороду, в руці завжди

тримав ціпок. Не щоб спиратися, а щоб бити. Ним він лупцював дітлахів, які дражнили його поліцаєм.

Його боялися всі. Таких людей бояться за грубу силу та непередбачуваність їхньої поведінки. Федір міг знічев'я вдарити будь-кого із сусідів, утручався в дитячі ігри, маючи якісь викривлені поняття про чесність: наприклад, міг забрати в одного хлопця іграшку й віддати іншому. Так само він втручався у сусідські сімейні сварки. Мотивував свої вчинки життєвим досвідом, здобутим завдяки трагічності його долі. Свою дружину Тетяну – бліду та вижовклу, наче солдатський кітель, жінку – тримав у покорі. Усі хатні клопоти лягали на неї. Федір натомість, як справжній «управдом», завідував громадськими справами: вугілля для котельні, вивіз сміття, народні суди, в яких він постійно був засідателем, безкінечні збирання грошей із сусідів на ремонт, організація мітингів активістів під під'їздом, кляузи в райком та обов'язкове відвідування відомого будинку на «Карлухи» для звітування перед кураторами з волошковими петлицями.

Старі люди розповідали, що синів – Гришу і Сашу – Федір не любив. Настільки, що навіть не бив їх, зате швидко вигнав із квартири, як і свого брата. Хоча той, здається, одружився і переїхав до Сміли. Проте відчайдушно любив доньку Галю та онучку Зою. Зятя не помічав, як щось тимчасове, хоча з-поміж усіх членів сім'ї саме він найбільше вносив у родинний «общак».

Галя була мовчазна й категорична, мала сильне тіло, завжди коротко стриглась, по-чоловічому важко працювала на плитковому комбінаті. Все свідоме дитинство вона

була донькою поліцая, тому до батька ставилася з холодною повагою. Його відсидка у значущі для неї роки життя позначилася на її характері. Брати не надто зважали на її стать, і в складні повоєнні роки їй доводилося гарувати з ними нарівні.

Коли на початку сімдесятих Гриша і Саша виїхали – здається, до Сибіру на газові родовища, – Федір передав владу над будинком доньці. Певно, щось відчував.

– Галю, – сказав тоді Федір, – бери справи у свої руки. Я старий і довго не протягну, твоя мати вже сліпа, як кріт, твій чоловік – взагалі шнирь, і від нього ніякої користі. Тому давай, ти зможеш. І бережи Зою, це найкраща дівчинка у світі.

На тому й помер.

А потім померла мати. Незряча, виснажена роками тривоги і печалі, вона сиділа-сиділа під під'їздом, заснула і не прокинулася.

Наступного року помер Галин чоловік. Навряд чи він був шнирем, принаймні цьому немає ніяких підтверджень. Його поважали і любили сусіди, він був тихий і привітний, завжди і скрізь працював. На роботі, вдома, у майстерні, під яку облаштував підвальне приміщення. Але якось швидко здав, здався, охляв. Останні місяці взагалі не виходив із лікарень. Хтось – очевидно, небезпідставно – підозрював у нього рак, але діагноз поставили інший. Щось із нервами і печінкою: мабуть, через жовтуватий колір шкіри. Помер у таксі. Їхав з лікарні, скривився, попросив водія зупинитися. Коли водій пригальмував, той уже потік, як пломбір.

Після його смерті сусіди однозначно вирішили, що ця низка смертей – не що інше, як сімейне прокляття, чорне й невитравне, наче старе моряцьке татуювання. Мовляв, ось вона, кара за Федорове поліцайство: вся його сім'я тепер одне за одним зляже в сирій. Між собою вони припускали і ледь не закладалися, хто ж буде наступним. Наприклад, Сергій із шістдесятої ставив на тринадцятирічну Зою. Єва Борисівна якось відчувала своєю фронтовою інтуїцією, що наступною помре Галя. Хтось – чи Марина Іванівна, чи її чоловік Гриша – натякав на неминучі трагічні звістки із Сибіру, бо сучасна промислова техніка ненадійна і зроблена халтурно.

– Кряк – і нема. Ні техніки, ні людини.

Напевно, все ж таки це говорив Гриша: він знався на техніці, колись працював на будівництві черкаської дамби.

Але ніхто так і не помер. Лише Зоя перенесла запалення легенів.

Галя ж повернулася до батькового прізвища.

Вони жили вдвох – мати і донька. Наскільки я можу судити, їхнє спільне життя було сповнене взаємоповаги та нетипової любові одиноких матері й доньки.

З дитинства вся рідня завзято втлумачувала Зої, що вона особлива дівчинка, красива, розумна, найкраща у світі, наша принцеса, наше маленьке янголятко.

Виріши з чітким усвідомленням своєї винятковості, Зоя набула складного характеру. Надміру гордовита, почасти пихата. Маючи товсте, майже безформне тіло й не красиве обличчя, вона не знаходила друзів, товариства

місцевих дітей – уникала. Надто відверті й веселі, вони дратували її. Вже пізніше те саме відбувалося і з чоловіками. Здається, їй цілком вистачало материної любові.

Своїх дітей у Зої, ясна річ, не було. Не хотіла та й намірів зв'язуватися з чоловіками не мала. На її шляху зустрічалися тихі й беззахисні, вольові й нарвані, чуйні й чутливі чоловіки, але жодного виняткового. Народжувати від принагідного носія випадкових генів вона вважала безглуздом. Хоча Катя, сусідка з другого поверху, саме так і вчинила. Сина Гену назвала на честь свого батька. Чарівний пупс, милий і допитливий, любив людей та остерігався зла. Зоя поважала вибір сусідки, ба більше – пройнялася дивним, досі незнаним почуттям: любов'ю до дитини.

Так повелося, що Гена більшість свого часу проводив у Каторжних: харчувався там, нерідко ночував, бавився у свої дитячі ігри, знаходячи задоволення у примітивних речах. Наприклад, не відходив від старого німецького електричного чайника. Він всякчас заливав у нього воду, кип'ятив, виливав, обпікаючи ніжну шкіру, знову заливав. Чайник бентежив його, ніби філософський камінь, манив його, наче Святий Грааль. Зрештою, той аегівський чайник таким і був. Філософським та священним.

Зоя полюбила малого – несподівано і сильніше, ніж очікувала від себе. Це дратувало і дивувало її, як незапланована вагітність. Вона неодноразово купувала йому одяг, іграшки, цукерки і набори для творчості. Гена був чуйним і вдячним, за іграшки дякував, якийсь час ліниво грався

ними, аби не образити, але згодом навіть не підходив до них, щиро радіючи лише зустрічі з чайником.

– Що в ньому особливого, Гена? – дивувалася Зоя. – Розкажеш мені?

Гена розказував про нього веселі та моторошні історії, вигадуючи різноманітні пригоди, що траплялися з ним. Розповідав про людей і тварин, яких він зустрічав на своєму шляху. Фантазував з приводу його особливостей: наприклад, говорив, що чайник виконує бажання, що може зникати і з'являтися в різних місцях, що в цьому чайнику відьми варили своє зілля, а лицарі брали його із собою в походи, аби у хвилини нетривалих привалів пити дефіцитні дарджилінські чаї.

Час від часу Зоя брала Гену на прогулянки. Вони подовгу блукали вулицями Черкас, забрідаючи до тихих скверів у пошуках каштанів і пивних пробок, ходили бульваром, поїдаючи морозиво й виловлюючи білою озимою шкірою теплі сонячні промені, бували в садах, де Зоїн однокласник Саня сторожував і проводив екскурсії, детально розповідаючи, як вполювати зайця на рибальський гачок або як ламати щелепи ворогам. Вони чатували на падаючі зірки, досліджували навколишні провулки, де панували пристрасть і агресія, вигадували ігри й начебто правдиві історії, в яких у позитивних персонажів кинджал завжди виявлявся довшим, ніж у розбійників, тож позитивний персонаж устромляв свій кинджал у живіт розбійнику по саму рукоять. І було багато крові, і було багато радості від перемоги, і було багато любові, яку дарували прекрасні принцеси після свого звільнення з темних печер. Також вони ходили до

Дніпра – аж до рафінадного, звідки добре проглядаються крани вантажного порту, – ловили річкових мідій і потай від усіх смажили їх у багатті, яке розпалювали з висохлого очерету. Вони ходили до лялькового театру, в якому ганчір'яні герої викликали сміх і жалість. Вони ходили до зоопарку годувати ведмедя Сашу пряниками, і білетерки вже знали Гену в обличчя й не брали з нього за вхід, але розповідали страшні історії про іншого хлопчика, що його за якісь дитячі провини з'їв той самий Саша.

Нерідко траплялося, що Зоя захищала малого від нападів сусідок, ніби від зграї сучок, що днями оценилися. Наприклад, від Зіни з п'ятдесят четвертої, аптекарки Нелі або від старої падлоїдки Генералової, що пережила трьох чоловіків і мала тверді наміри пережити четвертого. Цькування дітей у дворі вже давно переросло у своєрідне змагання серед дорослих. Чужих дітей не було, по хребту можна було отримати від будь-кого. Тягати за вуха хлопців і за коси дівчат було доброю традицією, а подеколи й розвагою: від дітей не чекаєш нічого хорошого. Галасливі, брудні, агресивні. Пізніше вони, набравшись сил і мужності, мстилися, проливаючи старечу кров. Так трапилося з Генераловою, яку на початку дев'яностих школярі просто забили ногами. Але четвертого чоловіка вона все одно пережила.

Зоя, примірюючи роль матері, заgravалася, азартно втягувалася у процес виховання, починала визначати майбутнє малого, розважливо міркуючи про хорошу освіту або підшуковуючи іменитого тренера з боротьби – як мінімум

майстра спорту, бажано чемпіона, хоча у крайньому разі підійде й призер. Вона згадувала колишніх однокласників, що пішли педагогічним шляхом, настирливо телефонувала їм, дізнавалася про школи і ліцеї, про дитячі гуртки і секції, в яких гартувалися майбутні кадри науки та великого спорту.

А потім Гена пішов до школи, яку обрала його мати. Неподалік від дому, з групою подовженого дня й усередненими вимогами до учнів.

Закономірно, що Гена віддалився від Зої. Подорослішав, обзавівся друзями, відчув інтерес до книг і зброї, полюбив телевізор і однокласницю Анжелу.

Стояв похмурий вересень, з неба падала важка і холодна вода. Люди, які живуть на перших поверхах, знають, що внизу негода відчувається гостріше: ти бачиш не лише грізні й обважнілі хмари, мокрі дерева й одиноких птахів, що ховаються під бляшаними навісами й бетонними перекриттями, але й перехожих, яких дощ застав на півдорозі, спінені калюжі й огорнуте смутком та вологою брудне листя і чорну землю, в яку м'яко входить цей дощ. Унизу негода здається вічною, просвіту не видно. Тоді наkochує гнітюче відчуття, ніби смуток і злива – все, що доля залишила тобі у спадок. Який сенс бути найкращою дівчинкою у світі, коли ти у свої тридцять маєш нецікаву роботу і не маєш друзів. Маєш безліч вільного часу, проте не маєш чим його заповнити. Коли навколо всі діти – не твої, а чоловіки говорять переважно про свої хвороби та героїчне минуле?

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію книги.